

Un secol și jumătate de reforme agrare în România

Lect. univ. dr. Ion Vorovenci
REI – ASE, București

In the XIX-th century, the property structure of the Romanian agriculture changed dramatically pushed forward by the capitalist development of the society.

Two political trends were opposed in that period: the French model of reform in agriculture supported by the liberals led by Mihail Kogalniceanu and the German model or the Prussian way supported by Barbu Catargiu, the leader of the conservatives.

The Law of agricultural reform issued in 1864 promoted the French model. After the Great War, the fragmentation of the land property entered a new phase, on a larger scale, with the Agricultural Reform of 1921. In 1945, the great land properties disappeared completely. The latest agricultural reform brought a new fragmentation of the land property in 1990 making the development of the Romanian agriculture almost impossible.

Key words: the property structure of the Romanian agriculture, agricultural reform

Problema țărănească și evoluția agriculturii în România a reprezentat o preocupare constantă în istoriografia noastră ea a iscat multe controverse și tot atâtea dezbateri în viața politică și în cea științifică. De remarcat stă faptul că nici astăzi în condițiile mileniului trei, când ideea de globalizare trasează alte orientări economiei, agricultura este slab dezvoltată, iar țăranimea epuizată și sărăcită cu toate reformele care au venit în sprijinul ei de la Regulamentul organic (1831), reformele agrare din a doua jumătate a secolului al XIX-lea (1861, 1864) și nu în ultimul rând cele ale secolului al XX-lea (1921, 1945, 1990). După cum observăm problema agrară în România nu a fost rezolvată așa cum s-a întâmplat în Occident, ea continuă să existe și să preocupe cercurile noastre politice. Lucrările dedicate acestei realități economice sunt numeroase. Abordările țin de cele mai multe ori seama de

factorii politici, de o zonă sau alta, de existența sau inexistența unor legi și în anumite momente, de existența unei dominații străine. Preocuparea pentru dezvoltarea producției agrare a fost constantă la clasa noastră politică.

Epoca medievală ca de altfel și cea capitalistă și de ce nu socialismul, au însemnat etape distincte în modul de abordare a agriculturii. Interesele proprietarilor de pământ în care trebuie să includem și țăranimea au fost distincte. De-a lungul timpului s-au afirmat în cadrul unor condiții specifice de dominație internă sau externă determinate de interesele marilor proprietari sau stăpânirea străină. Acest lucru devine relevant în prima parte a secolului al XIX-lea. În 1809, dar și în anii următori, țăranii au fost siliți de autorități să cultive mai mult. Urmările ocupațiilor străine sunt catastrofale. Ele secătuesc resursele

economice și creează o stare generală nefavorabilă dezvoltării producției agricole. În toamna anului 1920 țărani care nu se supuneau “îndemnului” de a cultiva mai mult grâu și orz, trebuiau să fie siliți cu forța¹. Indiferența pentru dezvoltarea agriculturii se observă în această perioadă atât în rândul boierimii cât și în rândul țăranilor datorită existenței monopolului otoman asupra comerțului românesc. Odată cu desființarea acestuia în 1829, interesul pentru creșterea producției agricole devine evident în rândul proprietarilor de moșii cum sunt numiți în Regulamentul organic (1831) reprezentanții clasei boierești. Putem afirma că începe o nouă etapă în economia românească, o etapă distinctă când se impune o lege ce reglementează raporturile dintre țăranime și stăpânii de moșii. Regulamentul organic a împărțit clăcașii în trei categorii după numărul de vite și i-a obligat pe proprietari să dea fiecărei familii țăărănești, indiferent de categoria din care făcea parte, aproximativ patru pogoane de pământ la câmpie incluzând aici și locul pentru casă, curte și grădină. Ceva mai puțin pământ primea țăranul de la munte. Pentru prima dată țăranii sunt împărțiți în: fruntași, mijlocași și codași, după numărul de vite pe care le posedau fiecare, aceștia urmând să primească în mod diferențiat loc de fânețe și pășune.

Fruntașul care avea patru vite de muncă (boi, bivoli, cai și o vacă) urma să primească două pogoane și jumătate de pășune și trei pogoane de fâneță, mijlocașul care avea două vite de muncă urma să primească 1,5 pogoane de pășune și 2 pogoane de fâneță, iar codașul care avea doar o vacă sau 10 oi trebuia să primească aproximativ 2 pogoane².

Cei ce aveau mai multe vite trebuiau să ia teren în arendă de la marii proprietari. În schimbul terenului primit țăranii erau obligați să efectueze 12 zile de clacă, fiecare zi de muncă urmând să fie normată. În aceste condiții numărul de zile putea să crească în mod legal.

Regulamentul organic nu a putut fi aplicat până la mijlocul secolului al XIX-lea pentru

că lipseau posibilitățile de măsurare a terenului se schimbă însă ceva: dijma în produse să fie înlocuită de dijma în bani. Aceștia trebuiau obținuți de țărani prin comercializarea produselor agricole. De remarcat este faptul că “solul cultivabil al țării se găsea în cea mai mare parte a lui la mijlocul veacului trecut la dispoziția clăcașilor, iar nu a proprietarilor și a arendașilor ca rezervă”³.

În această perioadă se afirmă și o serie de inițiative oficiale pentru mărirea producției sugerându-se ameliorarea culturii grâului și importul de sămânță precum și aducerea din Olanda, Franța și Elveția de tauri și vaci de rasă. Pentru îmbunătățirea rasei de oi se sugera aducerea berbecilor merinos precum și armăsari de rasă arabă din Normandia și Ungaria⁴.

Sunt inițiative laudabile pentru că ele țineau seama de progresele realizate în occident însă punerea lor în aplicare nu a fost posibilă rămânând doar la nivelul sugestiilor.

În noile condiții create prin desființarea monopolului otoman, datorită creșterii interesului pentru comerț, grâul tinde să ia locul porumbului.

În 1837 în județul Olt acesta depășește ca suprafață cultivată porumbul. Pentru a ne face o imagine cât mai exactă asupra fenomenului economic nemaiîntâlnit până atunci, de remarcat este faptul că în 1841 într-un singur județ de câmpie Vlașca, grâul depășește cu 1500 ha suprafața cultivată cu cereale în țară în 1831⁵.

Tot în această perioadă apare pentru prima dată ideea sistematizării satelor, a străngerii caselor care erau dispersate la mari distanțe în funcție de terenul aferent fiecărei gospodării țăărănești. Sunt schimbări fundamentale ce se produc în societatea românească, însă ele nu vor fi duse până la capăt.

Anul 1864, reprezintă pasul următor și cel mai important pentru instituirea proprietății de tip capitalist în economie.

Relațiile agrare din Principate se aflau încă sub incidența regimului agrar instituit de Regulamentul organic. Instabilitatea acestui regim se datora în primul rând neacordării dreptului de proprietate asupra loturilor ce aparțineau țăranilor.

Convenția de la Paris din 1858 prin articolul 46 hotărâse schimbarea acestei stări de lucruri. În acest cadru se înfruntă cele două poziții, conservatoare și liberală privind reforma agrară.

Până la realizarea reformei agrare în viața politică românească au fost mari dispute ce au culminat în anul 1862 când primul ministru conservator Barbu Catargiu a propus proiectul său de reformă agrară ce atribuia țăranilor, nefăcând nici o deosebire între aceștia, 2 ha de teren păstrând marea proprietate. În viziunea sa era singura în măsură să dezvolte producția agricolă și să folosească procedeele moderne. El nu a luat însă în calcul mentalitatea clasei noastre boierești, dezinteresul acesteia pentru progres și nici importanța țăranimii și a gospodăriei țărănești în economia țării. Confruntarea dintre liberali și conservatori devine deosebit de dură. Pentru prima dată în lupta politică se folosește ca forță de manevră clasa țărăneasca.

Barbu Catargiu dorea să păstreze neatinsă marea proprietate. Proiectul său trebuia susținut de următoarele argumente:

“Proprietățile mănăstirești și prin urmare semipublice fiind în număr de 1205 din 3611 proprietăți mari, fără a vorbi de domeniile proprii statului, toată populația agricolă a României ar putea găsi un loc numai pe aceste proprietăți publice.

Guvernul va încerca să pună la dispoziție tuturor țăranilor părți de pământ cu prețuri cuviincioase. Guvernul să-și creeze un capital însemnat din fondurile Casei Centrale sau dintr-un împrumut și să se înfățișeze la licitațiile publice unde atâtea proprietăți private se vând din păcate pe nimic spre ruina posesorilor lor; să facă

chiar un apel la toți proprietarii să vândă proprietăți întregi sau părți din ele.

Pământurile cumpărate, împărțite și puse la dispoziția țăranilor cu prețuri moderate făcând pe țăranii proprietari, ar aduce foloase materiale și ar crea un izvor nou și neașteptat de bogăție pentru finanțarea țării. Din această operație ar rezulta una din aceste împrejurări: sau că proprietarii văzându-se amenințați de a pierde pe toți sătenii care locuiesc și cultivă pământurile lor, s-ar grăbi să urmeze exemplul Guvernului, dând și ei pământ pe proprietatea lor, sau ar scădea prețul pământului sau în sfârșit țăranul preferând să continue a fi arendaș decât să devină proprietar, n-ar răspunde la apelul Guvernului și s-ar dovedi încă odată și în chipul cel mai moderat și netăgăduit că presupunerea tuturor acelor care au vorbit în favoarea îmbunătățirii și în contra abuzurilor proprietarilor celor mari este nulă și fără temei.”⁶

„În cele din urmă să ne închipuim pentru moment că toate aceste greutăți s-ar putea face în chipul cel mai drept, cel mai cuviincios și cu mulțumirea tuturor. Cât timp însă această împărțire ar rămâne astfel cum s-a făcut? Se va opri unul dintre acești proprietari de a vinde pământul său la altul, și acesta de a-l cumpăra de la acela, precum și de la un al doilea și de la un al treilea, și prin urmare de a deveni mare proprietar, pe când vânzătorii ar rămâne fără proprietate? Și cei 10 copii ai vreunuia dintre acești proprietari ce s-ar face?”⁷

Și toată populația care numai după două generații ar ajunge să fie considerabilă ce s-ar face?”⁷

Putem spune că vreme de aproape un secol și jumătate viziunea lui Barbu Catargiu asupra evoluției proprietății a rămas de actualitate prin adevărurile pe care le-a exprimat.

Este bine de cunoscut pozițiile unor economiști de marcă ai secolului al XIX-lea.

Ion Ionescu de la Brad un bun cunoscător al realităților agrare din România este de acord

cu importanța legii agrare din 1864 care a “dezrobit” proprietatea condiționată transformând-o în proprietate absolută însă i-a sesizat în același timp limitele. Această lege nu a rezolvat problema țărănească și a deschis pentru o perioadă lungă de timp vii dispute în viața politică românească. De asemeni sunt sesizate și abuzurile ce s-au făcut pe întreaga durată a punerii în practică a legii⁸. Agronomul George Maior în anul 1906 remarcă de asemeni unele neajunsuri ale reformei.⁹

A.D. Xenopol este convins și el de limitele reformei care “*nu făceau decât să mențină într-o oarecare măsură prevederile Regulamentului Organic care consfințește înfrustrarea vieții materiale a țaranului român și îl determină să urmeze a se lepăda de “cultura vitelor” și a se înjuga tot mai mult la munca proprietarului pentru păstrarea și a celor ce le avea. Ba prin înlăturarea îndatoririi stăpânului de a încuviința pământ însurăteilor se îngreuiă încă starea săteanului.*”

Luând în discuție despăgubirea clăcii arată că aceasta “*era mare pentru țărani*” și destul de greu de răspuns în timp ce locurile atribuite pentru împroprietărire erau de cele mai multe ori cele mai rele și neproductive.¹⁰ În răutățirea vieții țaranului după reforma agrară din 1864 este consemnată de majoritatea celor ce se opresc asupra studiului perioadei ce urmează acesteia. În 1888 Gr. G. Peucescu, într-o conferință susținută la Ateneul Român vorbește despre necesitatea îmbunătățirii vieții economice a țărănimii: “*Trebuie să ne punem în cap că stăm pe un vulcan. Și dacă patriotismul nu ajunge să ne îndemne, cel puțin să ne îndemne instinctul de conservație, frica... Răul e atât de mare încât sare în ochi chiar prin vederea unor sate de câmpie. Te întristează, te umilește. Ceea ce te izbește mai întâi: este lipsa de vegetațiune. Sunt sate în care nu vezi verdeață și nicăieri nu vei găsi o grădină de legume. Ciulini netrebnici și triști la vedere și bozii ce sug grăsimea pământului, înconjoară din toate părțile,*

satul și se întind departe pe bălegarul de pe ulițe și de pe maidane. Drumurile sunt neregulate. Câte o linie de șosea, celelalte linii ale satului sunt strâmbte pline de bălegar și ciulini. Abia acum în unele sate s-a făcut câte ceva. Fiecare își construiește case acolo unde vrea de multe ori tocmai în mijlocul unei ulițe.

Locuințele țăranilor, unele curate, cele mai multe murdare, sunt toate lipsite de lumină și de aer.”¹¹ Acțiuni pentru schimbarea acestor realități au existat. La primul congres economic de la Iași din 1872 s-a ridicat și problema îmbunătățirii nivelului de trai în satele românești. Efectuarea unor anchete regionale și pentru ridicarea nivelului de cultură al țăranilor români înființarea învățământului agricol, să se insiste asupra lucrurilor practice și dobândirea cunoștințelor asupra igienei.¹²

Detășându-ne de pasiunile politice ale vremii, de diferențele de opinie și de luptele între liberali și conservatori, putem afirma că în condițiile în care reforma agrară de la 1864 n-a rezolvat problema țărănească, nici marea proprietate nu și-a asumat rolul de a dezvolta economia agrară folosind mijloace performante și pentru a contribui la ridicarea statului românesc și a condiției de existență a țăranilor.

Glorificarea funcțiilor economico-sociale ale marii proprietăți nu s-a dovedit a fi o realitate mai ales în lumea satelor. Superioritatea producției agricole pe marea proprietate a fost confirmată în țările civilizate ale Europei și a fost vehiculată și la noi, însă de cele mai multe ori analiza se făcea pe alt context și într-o altă arie geografică.

Nu marea proprietate a fost cea care și-a asumat rolul în dezvoltarea economică a României ci reprezentanții acesteia.

Întotdeauna s-au adus argumente economice însă niciodată nu s-au luat în discuție reprezentanții marilor proprietăți care au dat personalități remarcabile în domeniul cultural, științific, buni teoreticieni însă mai

puțin economiști pragmatici care să găsească soluții în dezvoltarea clasei noastre țărănești.

Reforma agrară din 1921 devine o necesitate pentru economia românească în perioada cuprinsă între cele două războaie mondiale, însă chiar dacă ajută la formarea unei păături relativ însemnate de țărani înstăriți, datorită perioadei relativ scurte ca de altfel și a condițiilor externe nefavorabile, putem susține ideea unei crize agrare în România în

această perioadă, lucru confirmat de altfel în epocă și de Virgil Madgearu.

Dotarea agriculturii cu inventar agricol este insuficientă mai ales mării proprietăți peste 100 ha care dispunea de inventar agricol la jumătate față de mica proprietate (pana la 3 ha) o mai bună dotare o aveau proprietățile cuprinse între 50 și 100 ha. România dispunea, așa cum observăm în tabelul de mai jos de o slabă dotare tehnică, față de alte state europene.

Țara	Valoare inventar agricol Lei-ha	Producție medie de grâu Kg-ha
România	1000	860
Bulgaria	2000	1320
Polonia	3000	1440
Germania	15000	2070
Elveția	42000	2250

Sursa – Virgil Madgearu, *Evoluția economiei românești după războiul mondial*, Editura Științifică, București, 1996, pagina 54.

Lipsa de credit agricol este o constantă în agricultura românească, chiar dacă încercările de rezolvare a acestei probleme sunt remarcabile ele rămân fără rezultatele scontate.

Casa rurală înființată pentru acordarea de credite țăranilor în vederea cumpărării de pământ din marea proprietate nu are fonduri suficiente. Nici după reorganizarea din 1930 când statul deține 50% din acțiunile casei (50 milioane lei) nu se simte o îmbunătățire a creditului agricol.

În 1938 se organizează Institutul Național al Cooperăției care dispune de un fond de 1 miliard de lei însă și acești bani au fost prea puțin folosiți pentru investiții. O mare parte din bani au fost folosiți pentru împrumuturi de producție și împrumuturi pentru înzestrare.

În această perioadă existau și 4590 bănci populare cu un credit de 2,5 miliarde, însă nu întotdeauna banii au fost folosiți eficient.¹³

În primăvara anului 1944 România dispunea de 7000 de tractoare în stare de funcționare. Este de remarcat că numai 725 de proprietari aveau mai mult de patru tractoare.

Anul 1945, prin reforma realizată în martie de către comuniști, într-o oarecare grabă, pentru a putea să câștige susținere politică în lumea satelor denaturează întregul ansamblu economic al României, distrugând pentru o lungă perioadă evoluția naturală a proprietății prin cooperativizarea totală a celei mai mari părți din suprafața agricolă a țării creând mari suferințe și drame în rândul populației.

Reforma din 1945 nu a avut un criteriu economic ci a urmărit distrugerea și uniformizarea proprietății. Nici ea nu a adus o îmbunătățire a situației materiale a

țărănimii. Marea proprietate este desființată, iar media de împroprietărire este de doar 1,3 ha față de 1921 când mărimea medie a fost de 3,9 ha, ceea ce arată că reforma agrară de după primul război mondial a fost una dintre cele mai radicale din Europa.¹⁴

În 1945 s-au expropriat moșiile mai mari de 50 ha. O măsură menită să descurajeze producția a fost impozitul care creștea

progresiv cu suprafața deținută. Chiar și țărani cu peste 20 de ha erau obligați să predea statului întreaga producție disponibilă.

Prigoana împotriva burgheziei satelor a fost susținută de măsurile cele mai cumplite ce au existat vreodată în România (deportări, arestări, etc.). În 1848 structura proprietății în România arăta astfel –

Mărimea proprietății individuale	Recensământul din totalul populației
Mai puțin de 1 ha	7,1 %
1-3 ha	26,2%
3-5 ha	24,4%
5-10 ha	23%
10-20 ha	10,6%
20-50 ha	5,7%
Peste 50 ha	3%

Sursa – Probleme economice, sept.- oct. 1948, vezi Ghiță Ionescu, Comunismul în România, Editura Litera, București 1994, pag. 220.

La 2 martie 1949 în România s-a realizat ultima reformă agrară din epoca comunistă. S-au expropriat toate proprietățile mai mari de 50 ha. În proprietatea statului intră în aceste condiții aproape 1 milion de ha.

Rezoluția C.C. di 3-5 martie 1949 reprezintă textul de bază al politicii agrare din România, impunând exproprierea și înscrierea forțată a țărănimii în cooperativele agricole.¹⁵

După 5 decenii, în 1990 se încearcă o revenire de fapt la realitățile anului 1945, nerespunzând în fond nici aceste realități, pentru că se ajunge la limita de restricție de 10 ha în loc de 50 ha cât fusese limita maximă de expropriere.

Câte reforme agrare vor mai urma ?

NOTE

1. Ilie Carfus, Agricultura Țării Românești în prima jumătate a sec. al XIX-lea, Editura Academiei 1969, pagina 73

2. Ibidem, pagina 78

3. Ibidem, pagina 191

4. Ibidem, pagina 199

5. Ibidem, pagina 253

6. Barbu Catargiu, Încă câteva idei asupra proprietății în Principatele Unite, pagina 25,

7. Ibidem, pagina 29

8. Nicolae Adăniloaie, Dan Berindei, Reforma agrară din 1864, Editura Academiei, 1967, pag.9

9. George Maior, Politica Agrara la români, București 1906, pag.469, 70

10. A. D. Xenopol, Domnia lui Cuza Vodă, Vol.1, Iasi 1903, pagina 465

11. G.R.Peucescu,
Îmbunătățirea stării țăranilor, București,
1888, pag.6,7
 12. C.Botez, I.Saizu, Acțiuni
ale României după războiul de independență.
De la Plevna politică la Plevna economică,
Editura Junimea, Iași 1988
 13. Virgil Madgearu, Evoluția
economiei românești după războiul mondial,
Editura Științifică, București, 1995
 14. Șandru Dumitru, Reforma
agrară din 1945 în România, Institutul
Național de Studiu asupra Totalitarismului,
București, 2000
- Ghiță Ionescu, Comunismul în România,
Editura Litera, București 1994, pag. 22